

ZAKON O SUDIJAMA U SRBIJI IZ 1881. GODINE

— II deo —

Udružena radikalno-naprednjačka opozicija srušila je na izborima 1880. godine režim na čijem su čelu bili liberali, ali je to bio i poslednji čin njihovog savezništva. Nova vlada, formirana iz kruga »videlovaca«, budućih naprednjaka, nije u svom sastavu imala nijednog radikala.

Novi režim, iako je već početkom 1881. godine došlo do formiranja posebnih stranaka iz redova nekadašnjih saveznika, dosledno je, prvom skupštinskom zasedanju ostvario nekadašnji zajednički unutrašnji politički program. U okviru tog programa bilo je i obezbeđenje sudijske nezavisnosti i već 9. februara 1881. godine donesen je Zakon o sudijama koji sadrži princip sudijske nezavisnosti. Ali, vlada napredne stranke je za taj zakon vezivala i svoje stranačke interese, pa je iz tih razloga insistirala da zakon donese pre svih ostalih zakona o političkim pravima i slobodama građana. I — što je značajnije — u zaštiti tih svojih interesa išla je na sužavanje principa sudijske nezavisnosti.

Vladin predlog Zakona o sudijama, koji je skupštini podnela, nije do kraja i dosledno izveo princip sudijske nezavisnosti. To je bio razlog zbog koga se je skupštinski zakonodavni odbor, koji je predlog razmatrao, podelio na većinu i manjinu.

Odborska većina je branila vladin predlog, ističući u svom izveštaju da predlog sadrži sve potrebne garancije sudijske nezavisnosti.

Odborska manjina je predlog kritikovala, nalazeći da princip nezavisnosti sudija nije dosledno u svim odredbama sproveden i da čak sadrži odredbe koje su mu direktno suprotne. Mišljenje odborske manjine sadrži i konkretan predlog o tome koje odredbe treba dopuniti i izmeniti, radi potpunijeg obezbeđenja sudijske nezavisnosti.

Debata u načelu se vodila na relaciji podrške stavu odborske većine i odborske manjine, prema kome su se poslanici, s obzirom na skupštinski sastav, različito opredeljivali. Kao osnovno u debati u načelu se pokazalo da je stav prema principu sudijske nezavisnosti i njegovom doslednom ili nedoslednom sprovođenju izraz političkog položaja vlade, odnosno skupštinske većine i skupštinske manjine. Vlada Milana Piroćanca je preko načela sudijske nezavisnosti htela da sprovede partijsku prevlast u sastavu sudova, što je diktiralo da istupi sa ogradama u njegovom doslednom sprovođenju. Skupštinska manjina je protestovala protiv ograničenja u ozakonjenju toga principa i kroz mišljenje odborske manjine i debate u načelu

zalagala se za izmenu svih onih članova vladinog predloga kojima se taj princip, u ime viših partijskih ciljeva, krnji.

U debati u načelu, dakle, nije se postavilo pitanje ko je za, a ko protiv principa sudijske nezavisnosti, jer su daleko ranije iste političke snage unele taj princip u svoje političke programe i zalagale se za njegovo zavođenje, nego su se stavovi konfrontirali oko konkretno izvedenih garancija te nezavisnosti, odnosno oko mere sudijske nezavisnosti koja se predlaže. Skupštinska većina je smatrala da vladin predlog u dovoljnoj meri obezbeđuje princip sudijske nezavisnosti i njena podrška vladi nije izostala, dok je radikalna skupštinska manjina smatrala da predlog treba dopuniti i izmeniti u smislu potpunijeg obezbeđenja sudijske nezavisnosti. Zato usvajanje predloga u načelu, posle načelne debate, nije bilo sporno, te je skupština samo sa 5. glasova protiv, predlog usvojila, iako je skupštinska manjina šireg sastava razumela vladina nastojanja da iz sudova odstrani liberale i dovede naprednjake. Međutim, debata u pojedinostima je u većoj meri pokazala suprotnosti u stavu o potrebnoj meri sudijske nezavisnosti. U debati u pojedinostima, kod razmatranja konkretne sadržine pojedinih odredbi i njihovog definitivnog uobličavanja skupštinska manjina je više insistirala na usvajanju onakve sadržine pojedinih odredbi kojima bi se princip sudijske nezavisnosti u većoj meri obezbeđivao. Debata u pojedinostima zbog toga sadrži veće konfrontiranje stavova većine i manjine, pa kod sadržine pojedinih odredbi i nadglasavanje.

U prvom delu rada »Zakon o sudijama u Srbiji iz 1881. godine« (Zbornik radova Pravnog fakulteta u Nišu, knj. XV, 1976, str. 285) pored pregleda i analize sadržaja Zakona o sudijama, dati su i politički uslovi u kojima se pristupilo donošenju zakona, kao i stavovi skupštinske većine i skupštinske manjine, izraženi kroz njihove izveštaje koji su bili osnova na kojoj se vodila debata u načelu.

Drugi deo rada, koji se sada objavljuje, analizira debatu u pojedinostima, odnosno konkretizaciju stavova skupštinske većine i skupštinske manjine na pojedine odredbe zakona. Prikazano je konačno uobličavanje onih odredbi preko čijeg unošenja u zakon je vlada napredne stranke želela sebi da obezbedi kadrove za stranačko (naprednjačko) popunjavanje sudova, a koje su kod članova skupštinske manjine naišle na otpor. Isto tako na otpor kod skupštinske manjine su naišle i sve one odredbe kojima je vlada želela da obezbedi svoj administrativni pritisak na sudove, a na uštrb doslednog zavođenja pune sudijske nezavisnosti. To su odredbe o načinu dolaženja na sudijski položaj u prvostepenim sudovima, o izboru predsednika prvostepenih sudova i članova i predsednika apelacionog suda, o povećanju sudijskih plata sa ciljem da se obezbede mesta za one kadrove koje su iz pojedinih državnih ustanova naprednjaci želeli da odstrane, i dr.

Zbog toga, kroz debatu u pojedinostima se najbolje pokazuje u kojoj meri je obezbeđenje sudijske nezavisnosti poslužilo kao sredstvo, putem personalnih promena u sudovima koje nose stranački karakter, da se u čitavom državnom aparatu izvrši promena adekvatna promeni na vrhu. Za sudijski aparat vlada napredne stranke je kadrove potražila među advokatima i profesorima pravnog fakulteta na Velikoj školi, te se i debata u pojedinostima u najvećoj meri od-

nosi na pripadnike tih profesija, u smislu koliko postoje uslovi, s obzirom na sve okolnosti vezane za njihovu strukturu i položaj u Srbiji sedamdesetih i osamdesetih godina prošlog veka, da se one upotrebe za ostvarenje partijskog cilja vlade napredne stranke.

I

Šira diskusija u debati u pojedinostima razvila se već kod čl. 1; kojim se određuju uslovi za sudijsko zvanje, odnosno za predsedničko mesto u prvostepenim sudovima. Taj član je podelio poslanike naročito mogućnošću da predsednici okružnih sudova, kao prvostepenih, mogu biti i javni pravozastupnici i profesori pravnog fakulteta na Velikoj školi. Ali pre diskusije o toj mogućnosti, u vezi sa čl. 1. postavilo se i jedno načelno pitanje, koje je pokrenula odborska manjina još u svom izveštaju,¹⁾ a o kome skupština može tek sada konkretno da se izjasni, jer u debati u načelu je ostavljeno odborskoj manjini da kod svake odredbe može da interveniše u skladu sa primedbama iz svoga izveštaja.

Odborska manjina je predložila ukidanje stava 3. čl. 1. vladinog projekta, kojim se određuju uslovi za predsedničko zvanje, sa obrazloženjem da su članovi odborske manjine protiv stalnih predsednika svih sudova, prvostepenih i viših (apelacionog i kasacionog), a za predsednike sudova koje će sudski kolegijum svakog suda birati iz svojih redova na godinu dana.²⁾ Pre nego se skupština izjasni o tome ko može biti predsednik prvostepenog suda, na insistiranje odborske manjine morala se izjasniti uopšte da li prihvata njihov predlog da se ukine položaj stalnih predsednika sudova svih instanci. Predlog odborske manjine nije dobio podršku u skupštini, ali je bio predmet vrlo interesantnih poslaničkih diskusija, kao i vladinih nastojanja da ga višim razlozima discipline i rada u sudovima, neutrališe.

Prvo su svoje razloge izneli protivnici ovog vrlo radikalnog predloga.

Prema važećem ustavu ne postoji izborno pravo, nego samo pravo naimenovanja — smatrao je poslanik Kosta Mesarević³⁾, te se predlog odborske manjine ne bi mogao usvojiti. Istovremeno je istakao da nije osnovano da se predsednik prvostepenog suda bira kao i rektor Velike škole. Taj stav je bliže objasnio poslanik Dimitrije Marinković: »Predsednik suda nije to, što je rektor velike škole i što je predsednik učenog društva, pa da se sastavlja jedan put s društvom u nedelji ili mesec dana da samo rukovodi debatom, nego je on tu, tako reći, gazda od te kuće. On mora da se stara za sav posao, mora da odgovara za urednost tih poslova; on vodi brigu nad apsenicima i nadzor nad njima. Dakle on ima takve poslove, za koje će se naći malo ugodnih ličnosti, i ako se može naći dobrih sudija.«⁴⁾

¹⁾ Stenografske beleške narodne skupštine 1880/81, I deo, Beograd, 1881, 457—460

²⁾ Isto, 458

³⁾ Isto, 481

⁴⁾ Isto, 483

Isti poslanik se založio da se iz šireg kruga no što je sudski kolegijum jednog suda mora tražiti predsednik suda, jer nije dovoljno da neko bude dobar sudija pa da bude i dobar predsednik suda, s obzirom da je to i mnogo veći posao od sudijskog posla i posebna vrsta posla. Predsednik suda pored suđenja obavlja i administrativan posao, a za taj posao se teško nalazi udesan čovek. Ovim predlogom međutim, mora da se izabere jedan od sudija za predsednika, pa ma kakav on administrator bio. Sem toga, ovako izabrani predsednik ne sme sudije da kažnjava zbog neurednosti i nemarnosti, već mora da ugađa sudijama, da bi bio ponovo izabran, a to je nespojivo sa nužnošću njegove kontrole nad sudijama. Onda on mora da popušta na štetu poslova, a to znači da on nije samostalan, niti može da se sa uspehom stara o poslovima u sudu. Zbog toga trpi posao, nastaje zastoj 2 — 3 godine, a onda se u takvoj situaciji ne zna ko je kriv i ko odgovoran, pogotovu što se predlaže da mandat nestalnog predsednika traje samo godinu dana.

Odmah u početku debate za stalnog predsednika suda morao je da se založi i ministar pravde.⁵⁾ Predsednici sudova uopšte su nužni, i to ne onda kada se javljaju kao sudije, gde su jednaki sa ostalim sudijama, nego u poslu administracije uopšte. Taj posao je ogroman, jer »od prve tužbe pa sve do poslednjeg akta po svakom predmetu... mora da prođe kroz ruke predsednika suda«. Predsednik suda mora da se stara o pripremi ročišta, i svega što je potrebno da se ročišta ne odlažu, jer to odlaganje mnogo košta. Bilo je slučajeva u sudovima da se ročišta odlažu po 2 i 3 puta, mada po zakonu jednom oročeno ročište više ne sme da se produžava. Osim toga, predsednik suda mora »da vodi nadzor i discipliniranje nad nižim personalom suda«. »Nisu u sudu samo sudije, nego tu ima, kao što znate i sekretara, i pisara, i praktikanata, i pandura; tu ima i pritvorenika, i od svega toga treba da se vodi račun.« Predsednik suda mora da se stara, dakle, o nižem personalu, da nadgleda da se sudski poslovi brzo i dobro izvršavaju, da se neurednosti i zloupotrebe ne dešavaju. Zato je on u sudu nužan. »I zato, gospodo, izbor predsednika na godinu dana između samih sudija po mom mišljenju ne bi značilo ništa drugo nego rastrojstvo u celom sudstvu.«⁶⁾

U daljoj debati istaknuti su još neki razlozi protiv biranja predsednika suda iz sudskog kolegijuma, a naročito protiv toga da izbor vrše samo članovi sudskog kolegijuma. Ako sudski kolegijum bira predsednika, može se desiti da se stariji i sposobniji sudija obide, a da se izabere mlađi samo zato »što je po naravi bolji«. To bi, s obzirom da je svaki sujetan, prouzrokovalo gloženje i razdor, što bi se opet u krajnjem slučaju odražavalo na štetu sudskih poslova, pravde i zakonitosti.⁷⁾ Poslanik Miloš Glišić je naveo da predlog odborske manjine nije u skladu sa sistemom i formom države, te se mora odbaciti. Bez stalnog predsednika ne bi u sudu bilo ni administracije ni reda, pa se »tu ne bi znalo ni koji pije ni koji plaća«. Obraćajući se članovima odborske manjine, pitao je: »...kad bi oni sami

⁵⁾ Isto, 489—491

⁶⁾ Isto, 490

⁷⁾ Isto, 491, govor Milovana Spasojevića

bili ministri, da li bi smeli iz načela i sisteme državne, to da predlože, i da li bi smeli podneti Knjazu na potpis«, zaključivši sam da ne bi smeli na tako nešto ni da pomisle.⁸⁾

S druge strane, tako izabrani predsednik suda bi se smatrao zavisnim od kolegijuma koji ga bira i morao bi »dopuštati da drugove koji su ga izabrali, za pogreške u zvaničnom radu ne kazni«. On bi morao »dosta da se migolji« dok ne reši da li da ih kazni ili ne kazni, odnosno morao bi da »propušta danas jednog sutra drugog«. Tako bi se došlo do toga »da bi oni mogli u zajedničkoj slozi raditi što im se prohte, i tek onda bi se u punoj meri ostvario per petum mobile novaca iz narodnih džepova u džepove sudija«.⁹⁾ Sa kojih pozicija je to govorio poslanik Miloje Milojević, jasno je iz njegove sledeće rečenice: »No ja ne bih strahovao s te strane, kad bih znao da bi junaci novog radikalizma mogli skinuti s neba heruvime i seravime, pa ih postaviti na ta mesta, ali znam da moraju na stolicama predsedničkim ostati ljudi, koji jedu kupus i slaninu kao i ja, i koje će dovesti prilike u iskušenje«. Ali, isto tako ni predsednici sudova koje su naprednjaci nameravali postaviti ne bi bili »skinuti s neba herumive i seravime«, nego isto tako obični ljudi koje su prilike mogle dovesti u iskušenje, te nije na mestu ideje o mogućim baljim rešenjima koje skupštinska radikalska manjina nudi uslovljavati nerealnim stvarima, pogotovu zato što sama takva rešenja nisu bila nerealna uopšte, nego nerealna za Srbiju toga vremena, prema proceni naprednjaka.

Podrška ovom zaista radikalnom predlogu skupštinske manjine nije izostala. Novak Milošević ga je smatrao naprednim, bez obzira da li se ocenjuje prema merilima naprednjačke ili radikalne stranke.¹⁰⁾ Za novi način biranja predsednika suda založio se i Vasilije Pavić, jer bi tek onda na ta mesta dolazili »čvrsti karakteri i ljudi koji od svog društva budu označeni kao najbolji«. Poslanik Pera Velimirović, istaknuti član odborske manjine, smatrao je da i pored svega što je rečeno još uvek nije bilo mnogo razloga za postojanje stalnog predsednika u sudovima. Razvrstavajući razloge on je pokušao i da ih obori jačim argumentima. Za njega, nisu u pravu oni koji smatraju da je potreban stalni predsednik suda da ne bi administracija trpela, jer je i svaki sudija dovoljno spreman za administraciju, kad već može sudsku funkciju da obavlja. Razloge onih koji smatraju da bi disciplina u sudovima bila labava ako predsednika suda bira iz svojih redova sudski kolegijum, Velimirović je pobijao razlozima objašnjenjem da disciplina u sudovima nije stvar samo predsednika suda, nego svih koji rade u sudu, svih sudija i svih činovnika u sudu, da i danas postoji praksa da mora mlađi da sluša starijega, da se sudija sluša i njegova naređenja uredno izvršavaju, te da ne treba zbog toga brinuti. Ispada prema svemu da se ovde radi samo o disciplini za sudije, a upravo je to opasno po načelu sudijske nezavisnosti, zaključuje Velimirović, pošto je prethodno predlog odbranio od primedbi administrativne i disciplinske prirode. Po

⁸⁾ Isto, 500, govor Miloša Glišića

⁹⁾ Isto, 507, govor Milije Milojevića

¹⁰⁾ Isto, 503

njemu, predsednik suda, bi se onda, pošto prema položaju koji prema zakonu treba da ima i zbog veće plate stoji iznad sudija, pretvorio u drugog ministra, a ovde se želi navodno da se sudije izvuku ispod vlasti i sada postojećeg ministra pravde. S druge strane, predsednik suda koji bi bio stalno postavljen, s obzirom da je neprekidno u dodiru sa sudijama, s obzirom na položaj koji ima u sudu i pravo da kažnjava i kontroliše sudije, mogao bi mnogo više »na mnjenje sudija pri suđenju kakvog dela da upliviše, nego i sam ministar iz Beograda.«¹¹⁾

Izvestilac odborske manjine, Marko Petrović je, na kraju diskusije, izneo razloge manjine za takav predlog, da ne bi izgledalo da manjina to predlaže iz inata, a da za to nema nikakve razloge, što joj se već prebacivalo. Stvarno su to bila dva jaka razloga: »Cilj je ovoga zakona u opšte bila, da postavimo na nezavisnu nogu pri izricanju pravde sve sudije uopšte i svakoga sudiju pojedinca. Nama se je činilo, kad se u jednom sudu postavi stalni predsednik na večita vremena sa tako odličnim položajem kakav je kod stalnog predsednika, da bi taj njegov položaj prilično uplivišao na slobodno kretanje nižih sudija. Druga je pobuda bila finansijske prirode, što bi se ukidanjem ovih predsednika, koji bi bili zamenjeni izborom na godinu dana iz kolegijuma, učinila ušteda državnoj kasi od 37000 dinara godišenja.«¹²⁾

Predlog odborske manjine nije usvojen, te je time postalo aktuelno i pitanje da li advokati i profesori pravnog fakulteta na Velikoj školi mogu biti predsednici prvostepenog suda, kako je vlada predložila, s obzirom da krug mogućih predsednika prvostepenih sudova nije sužen na članove sudskih kolegijuma prvostepenih sudova.

II

Drugo sporno pitanje kod prvog člana je prema tome bilo da li advokati i profesori pravnog fakulteta na Velikoj školi mogu postati predsednici prvostepenih sudova. Takva mogućnost je prema vladinom predlogu postojala uz uslov da imaju pet godina advokatskog odnosno profesorskog staža. U skupštini to nisu prihvatili svi poslanici, čula su se protivna mišljenja i za advokate i za profesore pravnog fakulteta, što je izazvalo dužu debatu, u kojoj su poslanici iz skupštinske većine i ministar protivargumentima branili vladin predlog.

Poslanici koji su bili protiv toga da advokati posle pet godina advokature mogu postati predsednici prvostepenih sudova, takav stav su branili sledećim argumentima:

— poštteni advokati koji su završili pravni fakultet i koji dobro rade ne bi ni za 2000 talira došli za sudiju i za predsednika suda, nego bi došli oni »koji izgube poštovanje i poverenje kod naroda sa svojim nepoštenim radom.«¹³⁾

¹¹⁾ Isto, 496

¹²⁾ Isto, 514

¹³⁾ Isto, 480, govor Dimitrija Cvetkovića

— i kod najboljih advokata i kod najboljih propisa o taksama za njihov rad, oni naplaćuju više nego što treba i ne drže se zakona o taksama, te se zbog toga može postaviti pitanje kako će se držati paragrafa u sudovima, jer bi se na njih onda mogla da primeni ona narodna izreka »što dika navikla«. ¹⁴⁾

— posao advokata je jednostran, nije kod njih takav posao kakav je kod jednog sudije u sudu, te oni ne bi bili spremni da obavljaju taj posao u sudu. ¹⁵⁾

— zašto advokatima dati pravo da za pet godina prakse postane predsednik u sudu, kad to ne može ni jedan sudija za sedam godina.

— to bi bila očita nepravda prema onima koji kad svrše pravne nauke dođu u državnu službu, gde počinju od praktikanata, pa ne mogu pre 10 godina da postanu sudije, jer mora da bude i pisar i sekretar; njima ne treba da se pretpostave oni »koji su svoju ličnu korist pretpostavili državnim interesima, pa su otišli u advokate, gde su zarađivali mnogo više nego oni koji su se odali na državnu službu da posluže interesima države i naroda.« ¹⁶⁾

— ne mogu javni pravozastupnici i profesori Velike škole da budu bolji administratori u sudu od samih sudija iz toga suda, pa ih i iz toga razloga ne treba birati za predsednike prvostepenih sudova.

— time što bi usvojili da predsednici prvostepenih sudova mogu postati i advokati, poremetio bi se red u činovničkoj hijerarhiji, »Našle bi se sudije u teškom položaju, da, kad god oni dođu do izgleda za predsedništvo, da će lakše doći da taj položaj kakav advokat, nego li taj sudija.« ¹⁷⁾

Ovako iznoseći razloge protiv postavljanja advokata za predsednike okružnih sudova, veći deo ovih poslanika se izjasnio da bi advokati mogli i trebalo da budu birani za sudije, posle pet godina advokatske prakse, pa tek posle određenog broja godina (2—5) sudske prakse da mogu biti birani i za predsednike prvostepenih sudova. ¹⁸⁾

U odbranu advokata, njihove stručnosti i moralnog lika, ustali su poslanici iz skupštinske većine i ministar pravde, od koga advokati nisu zavisili, ali koji je imao naročite razloge za usvajanje odredbe po kojoj bi oni mogli biti predsednici prvostepenih sudova. Argumenti i poslanika i ministra pravde su uglavnom sledeći:

— pravozastupnici mogu biti predsednici prvostepenih sudova, jer su se za pet godina svoje prakse osposobila za ta mesta. Čak se među advokatima mogu naći ljudi »koji se mogu srazniti sa svima sudijama u zemlji.« ¹⁹⁾

— »nema bojazni da može ministar uzeti jednog advokata te da ga pretpostavi jednom dobrom sudiji, jer za celo ne bi imao toliko smelosti.« ²⁰⁾

¹⁴⁾ Isto, 480, govor Veljka Jakovljevića

¹⁵⁾ Isto, 482, govor Milana Žunjića

¹⁶⁾ Isto, 489, govor Milana Đurića

¹⁷⁾ Isto, 481, govor Koste Mesarevića

¹⁸⁾ Isto, 481, govor Ivana Protića; 482, govor Milana Žunjića; i dr.

¹⁹⁾ Isto, 483

²⁰⁾ Isto, govor Dimitrija Marinkovića

— istina je da među advokatima ima nepoštenja, »ali toga ima i među svim redovima, pa se mi opet ne nalazimo pobuđeni da ih tako oštro osudimo«,²¹⁾

— advokati su »već pred komisijom položili ispit i dokazali da zaista mogu biti pravi zastupnici naših zakona i pravde«. ²²⁾ Pravo zastupnik mora da završi pravne nauke sa vrlo dobrim uspehom da bi mogao da polaže advokatski ispit; posle svršenih nauka mora da bude dve godine u sudu, pa da može ispit da polaže; pravozastupnik mora pred određenom komisijom da delom pokaže da razume sve zakone, pa tek onda postaje advokat; to su dovoljne garancije o njegovoj sposobnosti i spremi i za predsednički posao u sudu — smatrao je poslanik advokat Milovan Spasojević.²³⁾

— sudije kolegijalno rešavaju, a advokat sam rešava predmet, »pa ako ne uzme put kao što valja, onda propada mu stvar. Kod suda naprotiv, ako jedan sud ne reši kao što treba, potražiće drugi sud, pa još i treći sud«. ²⁴⁾ Advokat zato mora da otvori oči pet puta više nego sudija, ako neće da se proigra. Zato advokati moraju, i to je izvesno, da se osposobljavaju daleko više nego sudije.

— dobar advokat neće se primiti ne za predsednika, nego i za nešto više, a rđavog neće kandidovati apelacioni i kasacioni sud, pa tako otpada bojazan da će advokati drugim pravnicima zauzeti mesto.

— u predlogu nije rečeno da se advokati moraju uzeti za predsednike, nego da mogu, a da li će se uzeti to zavisi od volje apelacionog i kasacionog suda da ih kandiduje, odnosno od volje ministra pravde da ih između predloženih kandidata uzme, pa im zbog toga kao pravnicima ne treba uzeti pravo koje po ustavu i zakonu imaju. Ustavom je garantovano da su svi građani srpski pred zakonom ravnani, pa kad u zakonu stoji da onaj ko svrši pravne nauke može biti sudija, onda ne smemo to pravo advokatima i profesorima pravnog fakulteta oduzeti, kad oni ispunjavaju uslove i za sudije i za predse-

dnike prvostepenih sudova.

— ima kod nas rđavih advokata, ali ima i dobrih, koji su ispunili sve zakonske uslove, pa zašto im onda, kad zažele da se povuku u mirni život i da više ne čekaju pred sudskim vratima, ne dati pravo da budu sudije i predsednici.

— »Advokati su nekako u Srbiji čudne sreće. I ako čl. 46 ustava kaže: svaki Srbin, koji je punoletan i plaća građanski danak na imanje, rad ili prihod, ima pravo da bira poslanike ili poverenike, i dalje, da može biti i poslanik; a opet čl. 48 kaže: da ne mogu advokati biti birani za poslanike narodne. Zašto je ovo ovako nekad naređeno, mislim da nije nužno danas da govorim, jer je ta stvar prilično sazrela, i držim da toga člana neće više biti u ustavu, koji kaže, da advokati ne mogu doći u skupštinu po volji izbora narodnog. Danas opet izlazimo s nečim sličnim tome«. Danas se traži da oni ljudi koji su učili pravne nauke, ne mogu biti sudije, iako oni po zakonu to mogu. To je u suprotnosti sa čl. 24 ustava: »Srbi imaju jed-

²¹⁾ Stenografske beleške narodne skupštine 1880/81, 483—484

²²⁾ Isto, 498, govor Ljube Molerovića

²³⁾ Isto, 499

²⁴⁾ Isto

naka prava na sva državna zvanja, ukoliko ispune uslove zakonom propisane i imaju sposobnosti za to«. Prema tome, ako bi se usvojilo da advokati ne mogu biti predsednici prvostepenih sudova, onda bi takav zakon bio u suprotnosti sa ustavom, pa ne bi mogao ni da opstane.²⁵⁾

— »...Ljudi koji idu u advokaturu, ne idu tamo samo zato, što se tamo više zarađuje. Vi ćete sigurno znati da je bilo mladih ljudi, koji su usled raznih prilika bili prinuđeni da ostave službu državnu i da beže tamo; gde neće da pate od samovolje i nepravde. Pa, kad su ti ljudi ostavili državni položaj i otišli tamo, gde će da budu slobodni i gde će slobodno govoriti i svoje misli zastupati, ja ne znam kako bi smo mogli odreći tim ljudima prava da se mogu vratiti u državnu službu, na čiju su se štetu može biti uklonili. Među advokatima je bilo najsobodoumnijih ljudi, koji su branili svaku ustavnu slobodu u našoj zemlji, pa zar ti ljudi danas da se liše prava i ako ga imaju na osnovu najvećeg zemaljskog zakona.«²⁶⁾

— advokati neće na sud navaliti, »jer oni koji su dobri, oni su bolje nagrađeni nego kod sudova, a koji su lošiji, oni će doći u kandidaciju, ali će iz iste otpasti«.

— pravozastupnici predstavljaju »odličnu snagu pravničku« i po svojoj spremi mogu doći u kandidaciju i za viša mesta; oni završe pravne nauke, pa polažu ispit pravozastupnički; onda kod svakog pojedinog predmeta oni moraju zemaljske zakone da prouče do dna i da se postave u položaj sudija, ne bi li predviđajući rezultat bili sposobni da štite privatni interes svoje stranke. Nije osnovana zebnja koja se ovde pojavljuje »da pravozastupnici mogu stvar da izvrnu. Oni je ne izvrću, nego upravo traže načina i puta da pogreške jednog suda ispravljaju kod apelacije, pa čak i do kasacije«. Što se u narodu kaže da advokati svaku presuđenu stvar mogu da izvrnu to je samo površno shvaćeno, »jer oni ne mogu izvrćati kad stvar ide putem sviju sudova.«²⁷⁾

— advokati se moraju bazirati i na svoje lične interese, jer svaki trud mora da se nagradi, a on se time više nagrađuje što je uspeh sigurniji. Kad tako rade oni rade vrlo dosledno: osposobljavaju se da što uspešnije rešavaju predmete, a time rade ujedno i na traženju pravde i na zaštiti ličnih interesa.²⁸⁾

U završnoj reči izvestilac odborske većine Đorđe Pavlović je, rezimirajući sve prethodne razloge, dodao i stav o savremenom shvaćanju odnosa prema advokatskom radu uopšte, za razliku od stava o njima u prošlosti, kao i svoje viđenje praktične realizacije ove mogućnosti. Prema svom zanimanju i prema uslugama koje čine, advokati zaslužuju svako poštovanje, jer oni sprečavaju čast i čuvaju imanje, koje usluge i kada se plate, nisu dobile potrebno zadovoljenje, niti adekvatnu nagradu u bilo kojoj sumi nagrade za učinjenu uslugu. U odnosu na prošlost u stavu prema advokatima postoje izvesne razlike: »Pre nekoliko godina odista su advokati u mnjenju mučno stajali, ne za to, što su zaslužili, nego što se je tako svaćalo. U današ-

²⁵⁾ Stenografske beleške narodne skupštine 1880/81, 503

²⁶⁾ Isto, 504

²⁷⁾ Isto, 511—512

²⁸⁾ Isto, 512

nje doba to je u nekoliko promenjeno. U današnje doba drugče se cene, oni se smatraju kao nužni, legalni posrednici, zastupnici.«²⁹⁾ »Mislili današnjeg veka« advokatsko zanimanje svrstavaju u red »liberalnih profesija«, zajedno sa lekarima, sveštenicima, učiteljima, proналаzačima. »Cena koja se plaća za njihov posao ne odgovara ni učinjenim uslugama, ni poslu, ni blagorodnoj celji, koja se imala postići«, ali je taj red ljudi, u koje spadaju i advokati, svuda i potpuno uvažen. Zato je opravdano što su u projektu zakona o sudijama našla i jedna takva odredba. S druge strane, i apelacioni i kasacioni sud, a i ministar pravde će za predsednička mesta kandidovati odnosno postavljati najčešće ljude iz sudske struke. A ako se izuzetno desi da na red dođe koji advokat, onda će oni uzeti advokata sa izuzetnim svojstvima i sposobnostima, a takav jedan advokat »koji je u jednom mestu proveo izvestan broj godina, koji je ljude zastupao, mirio u njihovim parnicama i koji je u ostalom stekao opšte uvažnje i poštovanje« i zashužuje da dođe na takvo mesto.³⁰⁾

Ministar pravde Milan Piroćanac, kao nadležni ministar, govoreći više puta, izneo je vladine stavove u vezi sa teškoćama oko popunjavanja sudova odgovarajućim kadrovima, s jedne strane, i o meri odgovornosti sa kojom bi vlada i viši sudovi pristupili primeni ove odredbe iz projekta, s druge strane. U Srbiji se nesme sužavati krug iz koga bi se birale sudije i predsednici prvostepenih sudova, ne samo u ovom momentu nego ni za sledećih 20 godina, jer Srbija nema ni u toj struci dovoljan broj stručnih ljudi. Kad se taj krug ne bi proširio profesorima pravnog fakulteta i advokatima onda bi se moglo desiti da nesprenni ljudi dolaze na mesta sudija, a to se upravo zbog interesa pravde i zakonitosti ne sme dopustiti.³¹⁾ Iz istih razloga treba usvojiti i onaj predlog iz projekta zakona u vezi sa godinama potrebnim za sudijsko mesto (pet godina advokatskog, odnosno profesorskog staža).³²⁾ S druge strane, višim sudovima treba »dati mogućnost da izberu ličnost koja može časno vršiti sudijsku dužnost i po karakteru i po umnoj spremi«, a ovi sudovi nikada neće doći dotle da izaberu lice »koje neće izazvati opšte odobravanje«, zbog toga da »ugled sudovima ne omalovaže«. Ministar je pak odgovoran skupštini ako za sudiju ili predsednika prvostepenog suda postavi nesprenno lice, pa kad je već odgovoran, a u ustavnom životu ne postoji drugi način odgovornosti, onda mu treba ostaviti vlast da on postavlja sudije i predsednike kako nađe korisnije za državnu službu.³³⁾ Osim toga, ni viši sudovi ni ministar nisu obavezni da uzmu pravozastupnika za sudiju i predsednika prvostepenog suda, odnosno mogu ali ne moraju, pa tu odredbu tako i treba primiti: kao mogućnost, a ne kao obavezu. Sem toga, danas kada se već razume da je pravozastupnik koristan čovek u društvu, da je vezan da radi na pravdi i da pomaže sudiji u iznalaženju zakonske pravde, kada se zna da su advokati nužni u zemlji gde postoje pisani zakoni, sasvim

²⁹⁾ Isto, 513

³⁰⁾ Isto

³¹⁾ Stenografske beleške narodne skupštine 1880/81, 484

³²⁾ Isto, 484—485

³³⁾ Isto, 485

je opravdano što je ovakva odredba ušla u projekt i treba je usvojiti, tim više što su davno prošla vremena kada se zabranjivalo advokatima da budu birani za narodne poslanike.

III

Predlog da profesori pravnog fakulteta na Velikoj školi posle pet godina profesorskog staža mogu biti birani za predsednike prvostepenihi sudova takođe nije naišao na opšte odobravanje u skupštini. Protiv predloga su se naročito izjasnili prisutni, u svojstvu poslanika, profesori Velike škole, za razliku od poslanika advokata, koji su se u skupštini založili za svoje drugove, što je i razumljivo, jer predlog da se iz redova advokata odnosno profesora pravnog fakulteta biraju predsednici prvostepenihi sudova nije imao istu težinu za advokate i za profesore. Za profesore nije bila počast da odu sa fakulteta i službuju zajedno sa svojim učenicima, te je za njih ovaj predlog bio degradacija. To naročito ako se ima u vidu dotadašnja praksa regrutovanja kadrova za visoka činovnička mesta. Do tada su se iz redova profesora Velike škole regrutovali ministri, članovi državnog saveta i članovi najvišeg suda, ali ne i predsednici prvostepenihi sudova. Isto tako, i obrnuto: nosioci najviših činovničkih zvanja (ministri, savetnici, članovi kasacije) su vrlo rado posle isteka mandata prihvatili profesorska mesta na Velikoj školi.

Prema Svetomiru Nikolajeviću, profesoru Velike škole, profesori i advokati ne bi trebalo da budu sudije i predsednici prvostepenihi sudova, kao »ljudi sa sokaka«, jer neće »nikad odgovoriti na sudijskom stolu onako dostojanstveno svome pozivu, kao što će odgovoriti oni koji su sudije«,³⁴⁾ misleći pri tome na sudijsku praksu koju advokati i profesori nemaju. Ministar pravde je ovo mišljenje Nikolajevića okvalifikaovao kao vrlo oštre ocene o profesorima i advokatima, dok je poslanik Miloš Glišić poslaniku Nikolajeviću oštro zamorio zbog takvog stava, tvrdeći istovremeno da »neko može i 20 godina sedeti za zelenim sudijskim stolom, pa opet biti neznalica, ako se stalno ne usavršava »pitanjem i idenjem za vremenom«.³⁵⁾ To je nateralo Nikolajevića da bliže objasni svoje neslaganje sa vladinim predlogom, odnosno da bliže objasni svoje razloge. Govoreći o tome da kod njega ne stoji namera da omalovaži svoje kolege sa Velike škole, »jer profesori pravnog fakulteta imaju veće važnosti i sjajnije karijere, nego što je predsedništvo okružnih i prvostepenihi sudova«, on je izneo i mogućnosti koje profesori imaju za uticanje na rad tih sudova, te da ih zbog toga ne treba slati direktno u sudove. Oni na suđenje utiču posredno, preko sudija koje spremaju za taj poziv. Na taj način njihova pomoć dolazi odozdo u sud. Zato oni ne treba da idu u prvostepene sudove, a ni u apelacioni, ali treba da idu u kasacioni sud, da bi na suđenje uticali i odozgo. Dakle, »iz kasacionog suda odozgo«, a »naukom i vaspitanjem sudija odozdo« profesori pravnog fakulte-

³⁴⁾ Isto, 484

³⁵⁾ Isto, 501

ta utiču na suđenje, pa i ne treba da ulaze u prvostepene i apelacioni sud, nego samo u kasacioni, kao i do sada.³⁶⁾ To nikako nije bilo omalovažavanje profesora, nego baš naprotiv, njihova zaštita.

Svetomir Nikolajević je podržao poznati radikal Ranko Tajsić, sa motivacijom da je on kao profesor priznao da je preče mesto ustupiti ljudima stručnim, kancelarijskim i praktičnim, no ljudima teorijski spremnim.³⁷⁾ Profesor »koji govori teoriju sa katedre« ne može da se uporedi sa jednim sudijom »koji je nekoliko godina radio na praktici, i da on dobije pre za predsednika, nego onaj sudija, koji je već radio po kancelarijama, koji je imao sve pred sobom, te razne procese i krivične, i građanske, i kancelarijske. Terao bih još i trole, da bih kazao, da sekretari i pisari, koji su sposobni, pre dobiju to mesto, no profesori i advokati.«³⁸⁾

Ministar prosvete i crkvenih dela, kao upravni starešina profesora Velike škole, uzimajući reč, izneo je »pravi uzrok« mogućnosti njihovog postavljanja za predsednike prvostepenih sudova. Prema njemu, ako neki profesori fakulteta dođu u situaciju da moraju ostaviti profesuru, ne treba im onemogućiti da tu službu zamene drugom. Ovaj opšte prihvatljivi načelni zaključak, odmah je dobio i konkretne oblike: »Može se desiti na pr. da mlad čovek izgubi glas, koji mu je potreban kao profesoru, ili se može desiti da mladi ljudi ne podnesu izbor toga posla po talentu svome.«³⁹⁾ Neki talenti mogu dobiti da uđu u nauku, ali ih tada ne služi dar govora, odnosno saopštavanja, a profesorska služba tesno je vezana za taj dar. Ako profesorsku službu dobije takav čovek koji je nauku pojmio, ali mu nedostaje dar saopštavanja, pa mu ne pođe za rukom da to praksom savlada, zašto mu onda ne omogućiti da u sudskoj struci traži mesto, koje će mu prema plati i položaju odgovarati. Taj položaj je za profesore pravnog fakulteta položaj predsednika prvostepenih sudova, a ako se to ne usvoji sada, onda bi takav profesor došao u nepriliku.

Ipak je o pravnim razlozima otvoreno govorio samo pirotski poslanik Raša Milošević: »... vrlo se često dešavalo da ima profesora, koji su zauzeli ta mesta kao savetnici, pa ih niko ne može oterati da bi mogao doći neki mlad čovek, koji ima mnogo većeg znanja.«⁴⁰⁾ Zato se ne može usvojiti predlog profesora Nikolajevića, jer bi onda »mesta tih profesora bila utvrđena za svagda«, a »ima i takvih profesora koji ne zaslužuju da i dalje ostanu profesori na štetu nauke i ljudi, koji se samo vaspitavaju.«⁴¹⁾

Poslanici su prihvatili razloge ministra pravde i poslanika Raše Miloševića, kako je u završnoj reči to istakao izvestilac odborske većine Đorđe Pavlović, dodajući samo još i to da ne bi trebalo isključivati profesore »kao one koji spremaju pravnike«, da ne budu sudije, jer bi se onda teško našlo dovoljan broj stručnih ljudi za sudove«.

³⁶⁾ Isto, 502

³⁷⁾ Isto, 505

³⁸⁾ Isto

³⁹⁾ Stenografske beleške narodne skupštine 1880/81, 506

⁴⁰⁾ Isto, 508

⁴¹⁾ Isto, 509

Kod glasanja do koga je došlo posle duže prepirke oko načina formulisanja i sadržine čl. 1. radi izjašnjenja i koje je obavljeno po imenice, jer se rezultat glasanja sedenjem i ustajanjem nije mogao sa sigurnošću utvrditi, vladin predlog je usvojen zanemarujućom većinom glasova. Od 138 prisutnih poslanika za predlog se izjasnilo 75, protiv predloga 63, dok se 4 poslanika uzdržalo od glasanja.⁴²⁾ Usvajanjem čl. 1. prema vladinom predlogu stvorena je mogućnost da advokati i profesori pravnog fakulteta na Velikoj školi postanu predsednici prvostepenih sudova. Predlog o tome jeste poslužio kao povod da se čuju različiti stavovi o nosiocima tih profesija, ali stavovi o njima nisu bili povod da se takav predlog da. Povod je političke prirode, a rezultati koji su se očekivali politički značajniji od diskreditovanja ili spašavanja ugleda jedne od profesija.

U konkretnim političkim uslovima mogućnost da advokati i profesori pravnog fakulteta zauzmu mesto predsednika prvostepenih sudova dobija druge dimenzije od onih koje su se kroz debatu u pojednostinostima mogle da ispolje. Reč je o potrebama da se pronađu stručni, ali i politički pogodni kadrovi za stranačko prestrojavanje sudske struke i uopšte činovničkog aparata, posle promene na vrhu od 19. oktobra 1880. godine, kada su se na čelu režima našli naprednjaci.

Do tog momenta čitav činovnički aparat je bio liberalnog stranačkog sastava, jer su liberali posle povremenih konzervativnih ministarstava, uspeali da konsoliduju svoj činovnički aparat. Sudijski aparat je takođe bio popunjen liberalima, sa, ali i bez odgovarajuće stručne spreme, jer se za sudiju sve do donošenja Zakona o sudijama 1881. godine nije tražio završen pravni fakultet. I profesorski kadar na Velikoj školi činili su pretežno liberali, mada ona nije mogla da uskrati utočište ni onom malom broju visoko obrazovanih ljudi, drukčijeg političkog opredeljenja, koji se, s jedne strane, u uslovima liberalnog režima posle 1869. godine nisu mogli ili nisu hteli da izbore za veće političke položaje, dok su, s druge strane, s obzirom na svoju stručnost i sposobnost, bili na Velikoj školi neophodni. Jednostavno, nije bilo kadrova kojima su mogli biti zamenjeni. Ali, isto tako mora se priznati da je namesnički režim u tome bio tolerantniji, no što su bili kasniji vladajući režimi u Srbiji, naročito konzervativni, do srpsko-turskih ratova 1876. godine. U tome je bila razlika i u odnosu na stručne kadrove kojima su opremali svoje državne aparate čim su bili u mogućnosti da to čine. Dok je namesnički režim nastojao da oko sebe okupi sve političke grupe, da ih različitim sredstvima, pa i ponudom profesorskih mesta na Velikoj školi, pojedinačno razbija i privlači, konzervativni režimi (Marinovića, Čumića, Danila Stefanovića) su u tome bili isključivi. Mnogi su liberali, koji se u osnovnim načelima nisu slagali sa namesničkim režimom, ali su njegove ponude prihvatili, morali to da plate odricanjem od sopstvenih ideja. Tako »oslobođene« liberalne drugove iz 1858. godine su

⁴²⁾ Isto, 515—517

liberali iz 1868. godine i primili, jer je njihovo nastojanje bilo usmereno da okuplja grupe oko sebe, da ih ne bi imali protiv sebe. U to vreme izvršeno približavanje liberala namesničkom režimu je bilo razlog definitivnom razočarenju i Svetozara Markovića u »beogradske liberale«. Mladokonzervativci se još uvek nisu snašli, pa su nalazeći potporu u starokonzervativcima, a delimično i u levim liberalima pošli jednim drugim putem: da se politički izbore za najviše položaje, da najpre formiraju svoju vladu pa da na taj način obezbede i najviša politička mesta u zemlji, a ne da se prilagođavaju tuđim uslovima. Zauzimajući vrh, nisu se postarali da sebi obezbeđuju mesta za slučaj kakvog političkog preokreta, koji je zbog odnosa vlade i skupštine, kao i vlade i kneza, u tom vremenu bio vrlo realan, već su partijskom isključivošću omogućavali isti takav stav i prema sebi, kada do promene dođe. Kako su bili stranački još uvek nekonolidovani i neopremljeni, nisu se mogli duže na vrhu ni zadržati. Na vrh po svojoj snazi nisu ni dolazili, već ih je dovodio knez u traganju za faktorima svoje moći.

U vreme kada su na čelu režima bili liberali, sa svojim principima postepenosti i umerenosti u ustavnom razvitku i reda i discipline u političkom životu, nisu mogli biti privlačniji za mlade školovane ljude od onog što su mladokonzervativci i levi liberali nudili: punu slobodu štampe, ličnu i imovinsku sigurnost, slobodu zbora i udruživanja, punu zakonodavnu vlast skupštine, opštinsku samoupravu, i dr. Na Velikoj školi, gde se tolerantnošću namesničkog režima kao i kasnijih liberalnih režima, mogao naći i profesor koje te nove ideje sa katedre propagira, sve se više mogu naći mladi ljudi koji ih prihvataju. Zbog toga su u to vreme već uveliko počeli pristizati stručni kadrovi koji su bili drugojačijeg političkog opredeljenja no što je bilo liberalno.

Kada su mlađi školovani kadrovi počeli pristizati, oni nisu mogli odlaziti u državnu službu u vreme kada su na čelu režima bili njihovi politički protivnici. Oni su morali da idu u slobodne profesije, bez državnog pritiska. Otuda veliki broj advokata sa završenim pravnim fakultetom, dok su u sudovima sudili i nepravnici, ali režimu odani ljudi, praktičari sa velikim iskustvom. Zbog novih advokata i stalnog priliva školovanih pravnika — mladokonzervativaca i levih liberala — režim je počeo da zaoštava uslove za sticanje toga položaja. To je bio nov pritisak na vršioce advokatske profesije, pored već poznatog odstranjenja iz politike, koje je istina 1869. godine postignuto na drugim relacijama i drugim povodom, ali koje je sve do 1880. godine dobro došlo režimu da ih i politički drži na odstojanju.

Od 19. oktobra 1880. godine mladokonzervativci i levi liberali, odnosno naprednjaci, shvataju svoje mogućnosti realnije i dugoročnije, baš zahvaljujući popunjavanju njihovih redova mlađim školovanim kadrovima. Nisu više samo vladaočev eksperiment ili pokušaj da se izađe iz momentalne krize, nego stranka koja se je, istina uz pomoć radikala, izborila za položaj režimske stranke, pa je bila u situaciji da takav položaj realizuje. Na iskustvima svojih najviđenijih članova morala je brzo da pristupi prestrojavanju činovničkog apa-

rata odozgo do dole, pogotovu zato što širu podršku nikada nije imala. Zbog toga je što pre morala pristupiti stranačkom prestrojavanju državnog aparata, jer je to za naprednu stranku bilo ne samo de-lenje činovničkih mesta svojim pristalicama, nego i obezbeđenje instrumenata vladavine.

Stranačka reorganizacija sudova je takođe predstojala. Naprednjaci su stručne kadrove za sudove morali potražiti među advokati-ma, gde je najmanje bilo liberala, jer su oni već bili u sudovima, s obzirom da je liberalni režim svojim istomišljenicima obezbeđivao državnu službu sa kojom je u to vreme bilo daleko lakše. Naprednja-ci su dakle morali da iz advokatskih redova popunjavaju sudove stručnim kadrovima, jer su pod vidom zavođenja znanja i nauke u sudove i hteli da izvrše njihovo preustrojstvo. Zato su se naprednja-ci borili za ozakonjenje te mogućnosti, jer bi onda dobili i stručne ljude i svoje jednomišljenike kojima bi zamenili liberale u sudovima.

Kod profesora pravnog fakulteta na Velikoj školi postavljali su se za naprednjake drugi problemi. Naprednjaci su sa Velike škole hteli da odstrane neke ljude, koji su se tamo našli prema već usta-ljenom redu kretanja i rotaciji kadrova, preko savetničkog ili mini-starskog položaja. Nisu liberalima hteli da ostave one mogućnosti ko-je su i sami koristili svojevremeno, da posle vlade i saveta idu na Ve-liku školu, odakle se najčešće i dolazili u savet i vladu. Naprednjaci su i na Velikoj školi hteli svoje mlađe drugove, koji su žudeli za profesorskim položajima. Kako u tim izmenjenim uslovima, politič-ki nije poželjno bilo prosto stavljanje u penziju profesora Velike ško-le, usvajanjem mogućnosti da postanu predsednici prvostepenih sudo-va, naprednjaci su profesorima pravnog fakulteta obezbedili ostanak u državnoj službi, na materijalno adekvatnom položaju (što su posti-gli povećanjem sudijskih plata) i time našli politički opravdanije re-šenje. S druge strane, želeli su da spreče upotrebu mogućnosti koje katedra na Velikoj školi pruža, kroz stručno osposobljavanje kadro-va, i za njihovo političko vaspitanje, imajući već i lično iskustvo, s obzirom da im je u vreme administrativne kontrole štampe i zabra-ne slobode zbora i dogovora, katedra bila jedina mogućnost propagi-ranja ideja i svog političkog programa. Naprednjaci su iz tih razlo-ga želeli profesore pravnog fakulteta — liberale da dovedu u sudove kao predsednike prvostepenih sudova.

IV

Usvajanjem čl. 1. vladinog predloga nije bila zaključena disku-sija o advokatima i profesorima pravnog fakulteta, jer već sledeći čl. 2 predviđa da sudije apelacionog suda mogu biti profesori prav-nog fakulteta sa 5 godina profesorskog staža ili advokati sa 7 godina advokatske prakse, pored ministara pravde i sudija prvostepenih su-dova sa 5 godina staža. Sve su se dileme ponovo otvorile, ali su mno-ga pitanja i stavovi ovim povodom jasnije rečeni. Isto tako čuli su se različiti stavovi i o predloženoj mogućnosti da bivši ministri prav-de mogu biti sudije u apelacionom sudu.

Najpre je poslanik Svetomir Nikolajević izneo svoj raniji predlog da profesori pravnog fakulteta ne mogu biti predsednici prvostepenih sudova i članovi apalacionog suda, već jedino sudije kasaacionog suda, koji je više kontrola nego sud. On taj predlog ponavlja i pored odluke skupštine da profesori pravnog fakulteta i advokati mogu biti birani za predsednike prvostepenih sudova, jer »zamišljajući ljude, koji nisu u praktici radili, ljude od čiste teorije, ili ljude, koji su se u običnom životu pri cenjenju pravde uvek obzirali na svoje lične koristi«, čvrsto stoji na stavu da »takvi ljudi ne bi bili garancija za nezavisnost sudsku«. ⁴³⁾ Još je dodao da i bivši ministri pravde ne bi trebalo da budu sudije u apelacionom sudu, jer je ministar političko zvanje, a »bilo je zemalja gde su ministri prosvete bili generali, a vladike ministri pravde«.

Predlog poslanika Nikolajevića naišao je na podršku onih poslanika koji su i kod diskusije o čl. 1. bili protiv uzimanja advokata i profesora pravnog fakulteta za predsednike prvostepenih sudova. Oni su uglavnom ponavljali razloge iz te diskusije, ali ipak situacija nije bila ista. Radilo se o višem sudu, pa se očekivalo da će ovom prilikom lakše proći profesori no advokati. Dok je za profesore pravnog fakulteta i to shvaćeno kao degradacija, za advokate je bilo obrnuto: to je, prema nekim poslanicima, bilo unapređenje koje oni ne zaslužuju ni s obzirom na svoj društveni položaj ni s obzirom na svoje ponašanje i karakter. Iz toga razloga u debati koja se ponovo otvorila izneto je mnogo novih argumenata protiv vladinog predloga.

U odnosu na advokate sada je jasnije rečeno da vika koja se na njih neprekidno diže, ne diže se protiv njihovog znanja, nego protiv njihovog karaktera, njihovog ponašanja i njihovih zloupotreba. ⁴⁴⁾ Advokati živeći u narodu i vodeći njihove parnice, neprekidno dolaze u dodir sa novčanim interesima. Zbog toga je svaki advokat »prосто... čovek spekulant«. Svaki od njih je »naučio, navikao da pazari i da se pogađa sa građanima, on gleda da što skuplje proda svoje znanje, da što skuplje proda svoju uslugu«. ⁴⁵⁾ Pa kad takav čovek dođe u apelaciju, »u taj visoki položaj«, onda će on »tako reći iz navike u privatnom životu i ovde... da prodaje svoje znanje i da prima ono što se ne slaže s njegovim položajem«. ⁴⁶⁾ Zato advokata prvo treba postaviti za sudiju prvostepenog suda, ne bi li se najpre prečistio i preobrazio, »da se prekali od onog života, u kom je kao građanin živeo, da se dakle za vreme sudskog života preobrazi da može postati nepodmitljiv i bezpristrasan sudija«. ⁴⁷⁾

U istom domenu su i novi argumenti odbrane.

Relativna je stvar da li je neki advokat dobar ili rđav, da li je pravedno ili nepravedno postao bogataš. I u drugim redovima građana (trgovaca, majstora) ima dobrih i rđavih, pa se za ove poslednje uvek misli da su nepravedno postali bogataši. Apelacija i kasaacija, koje kandiduju članove za apelacioni sud, neće birati rđavog nego dobrog advokata. Zbog primera jednog ranije učinjenog lošeg

⁴³⁾ Isto, 525

⁴⁴⁾ Isto, 529

⁴⁵⁾ Isto

⁴⁶⁾ Isto

⁴⁷⁾ Isto

izbora, naročito kasacija ne bi htela da okalja i izgubi poverenje u narodu. Onda bi za takve postupke sudilo javno mnjenje, kao najviši sud koji svuda stigne da zaviri.⁴⁸⁾ S druge strane, »advokati vode parnice i rukovode pravdom, ne dajući sudiji da skrene s puta pravde«, pa se ne bi moglo reći da su »nepraktični« i da se u ulozi sudije neće zbog neiskustva snaći, pogotovu kad »on jedan doskače dvojicu, trojicu ili četovricu sudija i kaže: ovako je pravo i po tome se povija sudija, trgne se, popravi se...«⁴⁹⁾ O poreklu negativnog stava prema advokatima bliže je govorio poslanik Milan Žunjić, u odgovoru pirotskom poslaniku Raši Miloševiću: »...ako su advokati tako slabi, onda nam i ne trebaju, ali meni se čini da je tu mržnju g. Raša pocrpeo iz naroda. Bila je izvesna partija ljudi, koja je pre 10 godina stupila na vladu, i koja je stavila nož između advokata i naroda i izbila ih iz zakonodavnog tela. To je tako od 1869. godine, od ustavotvorne skupštine, i advokati ako imaju da se potuže, što po neki izlaze pa kažu da nisu dobri, mogli bi se potužiti na pok. Stajkovca, a u isto vreme mogu se i pohvaliti s njim«.⁵⁰⁾

Međutim, odnos prema advokatima ima dublje korene i negativan stav prema njima datira iz perioda pre donošenja ustava od 1869. godine, a na ustavotvornoj skupštini te godine je samo vešto iskorišćen za postizanje sasvim drugog cilja. Mihailo Stajkovac, advokat iz Smedereva se, zajedno sa Aleksandrom Nikolajevićem na Velikoj skupštini u diskusiji povodom skupštinske adrese i čl. 5 nacrtu ustava, zalagao za princip narodnog suvereniteta, tražeći njegovo obezbeđenje u ustavu i za punu zakonodavnu vlast narodne skupštine, tražeći ukidanje apsolutnog vladaočevog veta.⁵¹⁾ Namesnički režim, primivši lekciju, odmah zatim predlaže da se advokati isključe iz narodne skupštine, odnosno da ne mogu biti birani za narodne poslanike, što je u skupštini i prihvaćeno. Međutim, istupanje Stajkovca na ustavotvornoj skupštini nije odredilo odnos naroda prema advokatima, niti je njegov stav o narodnom suverenitetu i punoj zakonodavnoj vlasti narodne skupštine mogao orijentisati poslanike protiv advokata, nego je već postojeći poznati odnos naroda prema advokatima namesnički režim iskoristio da odstrani advokate iz skupštine, a time isključe i mogućnost da još koji put dođu u priliku da im drže pridiku o narodnom suverenitetu, zakonodavnoj vlasti narodne skupštine i narodnim pravima uopšte. Narod je svoj stav prema advokatima formirao na jednoj dužoj praksi posredništva stručnih i nestručnih javnih pravozastupnika u postupku osiromašenja seljaka koje datira još iz vremena ustavobraniteljskog režima, pa se ne može, što se naroda tiče, reći da je Stajkovac bio povod isključenju advokata iz skupštine. Zbog toga treba dvojiti mržnju naroda na advokate i njihovo izbacivanje iz skupštine, jer ih narod nije mrzeo zbog onoga zbog čega su iz skupštine izbačeni (što su branili narodna prava).

⁴⁸⁾ Stenografske beleške narodne skupštine 1880/81, 532

⁴⁹⁾ Isto

⁵⁰⁾ Stenografske beleške narodne skupštine 1880/81, 533

⁵¹⁾ Protokoli Velike narodne skupštine 1869. godine, Zapisnik sa VII sastanka od 24. juna 1869.

Dok neki poslanici advokate nisu puštali u apelacioni sud, iako su ovi hteli da idu tamo, profesore pravnog fakulteta su silom terali da zauzmu ta mesta. To je shvaćeno kao degradacija profesora, pa je bilo i osnovni razlog protivljenja takvom vladinom predlogu. I u ovoj diskusiji istaknuta je motivacija da sudijska mesta u tom višem sudu treba da zauzmu ljudi praktičari, a ne teoretičari.

Da profesori pravnog fakulteta na Velikoj školi ne poznaju samo teoriju nego u istoj meri i sudsku praksu, ponudio je dva dokaza u svojoj završnoj reči izvestilac odborske većine: 1. »kad jedan profesor pravnog fakulteta objašnjava neko zakonosko naređenje, ima običaj da, ne vrlo retko, kaže: 'međutim' apelacioni (ili kasac. sud) sud presudom svojom presudio je protivno ili shodno ovom naređenju.«; 2. »Druga stvar koja će možda daleko poznatija biti, ova je: kada se u sudovima, naročito ovde, gde je pravna škola, desi neki vrlo čuveni proces, bilo građanske bilo krivične prirode, profesor sa đacima ide u sud da slušaju kako će se ta stvar rešiti.«⁵²⁾

No skupštinskoj većini i nisu bili potrebni ubedljiviji argumenti, jer se ona ne bi i nije prema njima opredeljivala. Većinom glasova skupština je usvojila i čl. 2. vladinog projekta, istina posle dužeg pogađanja oko formulisanja pitanja za glasanje.⁵³⁾

V

Širu diskusiju izazvao je i predlog čl. 6, prema kome sudije prvostepenih sudova postavlja ministar pravde. Odborska manjina nije usvojila taj član, već je predložila da se i sudije prvostepenih sudova postavljaju od onih lica koja za popunu tih sudijskih mesta izaberu apelacioni i kasacioni sud, odnosno jedan isti način (kombinovani sistem izbora i naimenovanja) dolazjenja na sudijska zvanja u svim sudovima. Izvestilac manjine, koji je najpre obrazložio predlog odborske manjine, istakao je značaj načina na koji se postaje sudijom za punu afirmaciju načela sudijske nezavisnosti: »Meni se čini kad bi i dalje ostao ovaj član projekta, kao što je predložen, da bi ceo zakon postao po sve iluzoran«. Jer ministar kad svojom inicijativom bira i postavlja sudije prvostepenih sudova, onda on stvara ujedno i kapital iz koga se docnije uzimaju pojedine sudije za više sudove, prema ovom zakonu. Time ministar ne samo da oblikuje prvostepene sudove, nego oblikuje i više (apelacioni i kasacioni), te se onda slobodno može reći da je sve ostalo po starom kad je ministru kao upravnoj vlasti zadržano pravo da on samostalno vrši postavljanje prvostepenih sudija. Tako je »proigrano načelo pa i sama celj ovoga predloga: da se izčupa vlast postavljanja sudija iz ruku pojedinaca, tj. ministra.«⁵⁴⁾ Sudije su ostale pod uplivom administrativnih vlasti, te će se svi oni koji žele doći na sudijska zvanja »većito povijati za naklonošću ministrovom, podržavati politički pravac onih ljudi koji su na upravi, ne bi li stekli naklonost i protekcijom došli za sudiju. A kada to postanu, »teško će im biti predati zaboravnosti učinjenu im milost i stati na nogu nezavisnosti i samostalnosti«, po-

⁵²⁾ Stenografske beleške narodne skupštine 1880/81, 536

⁵³⁾ Isto, 537—538

⁵⁴⁾ Isto, 548

gotovu što se najčešće javljaju kao kandidati za sudije viših sudova, gde je ministru ostavljeno pravo konačnog postavljanja sudija od predloženih kandidata.⁵⁵⁾

Sa takvim stavom se u diskusiji složio priličan broj poslanika, što će dovesti do vrlo žučne debate, iako se je konačan rezultat, zbog odnosa u skupštini, mogao naslutiti.

Veća garancija za sudijsku nezavisnost je kada sudije prvostepnih sudova biraju apelacioni i kasacioni sud, nego kad ih postavlja ministar pravde, potvrdili su poslanici iz skupštinske manjine. Apelacioni i kasacioni sud će moći bolji izbor da učine, jer naročito apelacioni sud prati rad svih sudija, pa i svakog pisara i sekretara u sudu, preko njihovih dela, dok ministar pravde pred sobom ima samo kondukt listu, koju on, »kod potrebe napredovanja«, a na zahtev viših sudova, može njima dostaviti.⁵⁶⁾ Kad smo poklonili tim sudovima poverenje da biraju predsednike okružnih sudova i članove viših sudova, zašto im ne bi poklonili poverenje da biraju i prvostepene sudije — pitao je poslanik Veljko Jakovljević, dodajući da stav odborske manjine usvaja i zbog toga što se ovakvim izborom kakav predlaže manjina ima većih garancija za izbor dobrih sudija.⁵⁷⁾

Vladine pristalice su tvrdile suprotno: ministar prati rad svih u sudovima, premešta po molbi ili po potrebi službe i praktikante, pisare ili sekretare, unapređuje ih i kažnjava, a onda kada treba da neko od njih postane sudija, odlučuju viši sudovi. To bi bilo nekorektno i nepravedno, a i nastala bi, zbog preopterećenja apelacionog suda, velika zbrka. Ovako, ministar ih od početka prati i može najbolje da zna ko je kakav i kad treba da postane sudija. Drugojačije bi rešenje značilo da se za praktikante, pisare i sekretare veruje ministru pravde, a za sudije mu se ne veruje. Zašto onda i da postoji ministar pravde? Sem toga, veća je garancija kad ih postavlja ministar, jer je on za svoja dela odgovoran skupštini, pa neće smeti da postavlja svoje ljubimce. A što se ljubimaca tiče, apelacioni i kasacioni sud ih može imati i više, jer tako rešava više lica, pa i moraju imati više srodnika i prijatelja, a ministar je jedan.⁵⁸⁾ Svemu tome je poslanik Novak Milošević dodao i jedan nov razlog za usvajanje vladinog predloga: partije i partijsku borbu, izražavajući ujedno i nadu da će partijska ravnoteža koja se, prema njemu, ovim vladinim predlogom postiže u sudovima omogućiti i diktirati pravdu. Evo kako je on to zamišljao: »Mi svi znamo da su kod nas ovladale partijske strasti. Uzmimo jednog ministra, koji hoće da reorganise sud, on će da stvori apelaciju i kasaciju iz ljudi svoje partije. Kad dođe drugi ministar sasvim protivne partije, on ne može nikako uzimati za sudije ljude iz svoje partije, jer apelacija i kasacija biraju ljude iz svoje sredine. Ja ovog gledišta imam s toga što nisam za to da jedna partija potuče drugu. Neka i ona ima nade za život, i ta i druga partija tešiće se time, što joj je ostavljeno izlaza, da bar uvodi u niže sudove svoje ljude. A šta će iz toga izaći? Veći sudovi protivne partije, kad

⁵⁵⁾ Isto, 549

⁵⁶⁾ Isto, 551

⁵⁷⁾ Isto, 550—551

⁵⁸⁾ Isto, 549—551, govor Milovana Spasojevića; 553, govor Dimitrija Marinkovića

znadu da u nižim sudovima ima ljudi takođe protivne partije, koji daju svoje rezone, oni će ih dobro razgledati i na sitno razdrobiti, pa će onda svoja rešenja pravedno donositi.«⁵⁹⁾ Demagoški ga je pobijao ministar pravde: »... baš sa ovim predlogom zakona mi smo išli na to, da partijski pogledi pri izricanju pravde u sudovima ne nađu ni malo mesta«. Prema njemu, to je postignuto nezavisnošću sudija, koja se ovim zakonom uvodi i koja ne može biti uništena time što se predlaže da sudije prvostepenih sudova postavlja ministar pravde! Sudije su nezavisne, pa ma ko da ih postavlja, jer čl. 9. projekta predviđa njihovu stalnost i nepokretnost. Osim toga, ako je ona malo ugrožena čl. 6., to nije zbog vlasti koju ministar pravde ima nad sudijom koga je postavio, nego — zbog osećaja blagodarnosti toga sudije. A toga se — prema mišljenju ministra pravde — »u našoj zemlji ne treba suviše bojati«.⁶⁰⁾

Razloge vladinih pristalica i ministra pravde argumentovano je pobijao član odborske manjine Pera Velimirović. Prvo, ako se u kandidiranju sudija viših sudova nalaze veće garancije sudijske nezavisnosti — što su vlada i odborska većina posebno isticale kao prednost ovoga Zakona — zašto onda to načelo nije usvojeno i za sudije nižih sudova; razlozi koji se navode da bi se dokazalo postojanje garancija sudijske nezavisnosti kod sudija koje postavlja ministar pravde, ako bi se priznali za dovoljne, potirali bi i načelo kandidovanja kod viših sudova, pa je protivurečnost očevidna. Drugo, razlog koji se navodi kao najjači da treba ministar da postavlja sudije prvostepenih sudova je da je ministar za svoja dela, pa dakle i za postavljanje tih sudija, odgovoran skupštini. I opet, ako je to bolje, zašto onda njega ne bi učinili odgovornim i za postavljanje sudija viših sudova, odnosno zašto se za sudije viših sudova uvodi sistem kandidovanja, ako je sistem postavljanje od ministra pravde bolji. Time se potiru prednosti sistema kandidovanja koji je za sudije viših sudova predložen i koji se tako mnogo veliča od strane vlade i odborske većine. Dalje, nije tačno da ministar pravde bolje može da oceni sudije prvostepenih sudova nego što to mogu apelacioni i kasacioni sud, jer ono što je dostupno ministru pravde kod njihove ocene (svedodžba i kondukt lista) može biti lako dostupno i apelacionom i kasacionom sudu, dok ono što je dostupno apelacionom i kasacionom sudu (uvid u rad i stručnost sudija preko razmatranja njihovih presuda po pravnim lekovima) nije dostupno ministru pravde. Kvantitativni odnos zastupljenosti jednog i drugog sistema kroz broj članova u samom projektu zakona takođe može da da pogrešnu sliku, jer se sistem kandidovanja šire razrađuje, dok se za postavljanje sudija prvostepenih sudova upotrebljava samo jedan član (čl. 6): »... ovde u zakonu jedan član od tri reda kaže, da se sudije prvostepenih sudova postavljaju na stari način, među tim ono, što je novo u ovom zakonu, proračeno je sa nekih 10 članova, i razume se tim što je novo, primamljivo je. Više je reči utrošeno u ovom zakonu oko izbora manjeg broja sudija, a za veći broj sudija kazano je samo sa dva tri reda. Naravno, to može malo i da zbuni ljude da misle: pa zaista je

⁵⁹⁾ Isto, 552

⁶⁰⁾ Isto

ovo nešto novo i nešto dobro. Sa svim se neprimetno prelazi preko čl. 6., koji upravo ima mnogo veću sadržinu na svih 10 članova, koji za njim sleduju.«⁶¹⁾

Posle govora Pere Velimirovića, mnogi narodni poslanici, po političkoj pripadnosti radikali, su otvorenije govorili protiv vladinog predloga, pozivajući se često na praksu bivših vlada i njenih podružnih organa. Kosta Taušanović je bio protiv toga da se kondukt liste uzmu za merilo sposobnosti i savesnosti jednog sudije, jer može jedan predsednik suda koji je nepokretan nekoga neprekidno iz godine u godinu rđavo ocenjivati iz ličnog neraspoloženja prema njemu. S druge strane, ako se to već hoće, onda je bolje da to rade 5 — 6 ljudi, nego jedan čovek »koji ima strast« i koji će kod popunjavanja sudova gledati da »ugodi unekoliko svojim strastima«,⁶²⁾ Ivan Protić je poricao mogućnost ministarske odgovornosti za postavljanje sudija, jer »i ako je ustavom rečeno da imaju odgovornosti« i ako se dešavalo da »pojedini ministar ostavi mnogo veću i mnogo sposobniju umnu snagu, mnogo čvršći karakter za više godina na pisarskoj stolici«, a mlađe i nesposobnije pre postave za sudije, ipak »za takvo nečoveštvo i nepravdu« nije ministar nikada odgovarao.⁶³⁾ Takođe se založio za polaganje ispita za sudije, čime bi se izbeglo da »oni slabiji preteknu onoga petičara«, jer ima ih koji su se jedva provukli kroz školu pa su opet pre postali sudije od onih koji su školu sa uspehom završili; zato neka polažu svi ispit, pa ko bude bolji njemu heka pripadne i pravo na sudijsko zvanje.⁶⁴⁾ Raša Milošević je tražio da se u načelu osigura pravo od pojedinih ličnosti, a ne da se pogađa oko toga da li je ministar odgovoran i za šta je odgovoran. U Srbiji ni jedan ministar ne odgovara za postavljanje sudija i drugih činovnika, jer smatraju da je to njihovo pravo, pa čak nisu hteli ovde u skupštini da odgovaraju ni na poslanička pitanja i interpelacije. Zato je najbolje da se načelo nezavisnosti koje je usvojeno kod apelacionog i kasacionog suda usvoji i kod okružnih sudova, jer je važnije da su sudije okružnih sudova nezavisni, pošto su oni u neprekidnom i neposrednom dodiru sa narodom. Oni to neće biti ako ih ministar postavlja po svom čefu,⁶⁵⁾ ako se taj način postavljanja sudija ne izbegne, onda nam i sudije neće biti bespristrasni i nepartajični, nego će kao i do sada mnogo u našim sudovima biti vrlo dobrih i valjanih praktikanata, pisara i sekretara koji su izostavljeni samo što se njihovo ubeđenje i njihova načela razlikuju od ministrovih.⁶⁶⁾ Paja Vuković, poznati radikal iz Kragujevca, bio je još odlučnije protiv vladinog predloga, potkrepljujući svoj stav i argumentima iz prošlosti. Nije dovoljna garancija sudijske nezavisnosti njihova stalnost, jer je »pitanje hoće li ministar postaviti onoga koga treba« za sudiju i učiniti ga stalnim. Ako ministar ne postavi sposobne i ispravne ljude za sudije, onda od stalnosti i nepokretnosti njihove može se imati veća šteta nego korist.⁶⁷⁾

61) Stenografske beleške narodne skupštine 1880/81, 554

62) Isto, 557

63) Isto, 558

64) Isto

65) Stenografske beleške narodne skupštine, 1880/81. godine, 560

66) Isto

67) Stenografske beleške narodne skupštine, 1880/81. godine, 570

Izvestilac manjine Marko Petrović je svemu ovome dodao: da ministri nisu stalni na svojim mestima, a sudije apelacionog i kasacionog suda jesu, i da će oni i iz toga razloga moći uvek bolji izbor sudija prvostepenih sudova da izvrše; polaganje ispita za sudijsko zvanje je dobra stvar, ali samo kad bi se taj ispit obavljao pred apelacionim i kasacionim sudom, jer u protivnom bi i taj ispit »bio delo pristašca«; da bi tako bilo dokaz su ispiti za sticanje zvanja javnih pravozastupnika, gde se dešava da neko položi ispit tek kada se oženi takvom mezimicom uglednog vlasnika, pa odmah stekne i sposobnost, i ispit i zvanje; mnogi koji su se ranije borili »protiv centralizacije vlasti u ruke pojedinaca« sada to zaboravljaju, te hoće da ostave da se »osoblje sudsko povija za nazorima ministra«, do čega će doći ako se usvoji da sudije okružnih sudova postavlja ministar pravde; i na kraju, prvo treba rešiti ko da bira sudije za prvostepene sudove, pa tek onda kako da se kvalifikuje sposobnost kandidata za sudije, a ne da se ove stvari vezuju; neko je sposoban za sudiju ili nije prema unapred utvrđenim merilima takve sposobnosti, a ne prema tome ko ocenjuje te sposobnosti: ministar pravde ili članovi apelacionog i kasacionog suda.⁶⁸⁾

Ministar pravde nije ni pokušavao da obori argumente poslanika iz manjine, pa čak uopšte i nije govorio o spornom pitanju. Svečan svoga položaja u skupštini u kojoj njegova vlada ima većinu, mogao je reći, bez osećanja potrebe da to i argumentuje: »Ovim je zakonom ujemčena nezavisnost sudska i neće se u istini moći reći, da je sudija, koji je stalan u svome zvanju, zavistan od ministra samo za to, što ga je on za sudiju postavio.«⁶⁹⁾

Vladin predlog — da sudije prvostepenih sudova postavlja ministar pravde — usvojen je većinom glasova: od 142 poslanika, za predlog je glasalo 84, a protiv predloga 58 poslanika.

VI

Povećanje sudijskih plata, dato u konkretnim iznosima u čl. 44. izveštaja odborske manjine okupiralo je prilično pažnju poslanika. Povećanja su bila znatna i u odnosu na sudije prvostepenih sudova i u odnosu na sudije viših sudova, pored toga što su ukinute klase a uvedene periodske povišice.

Međutim, pitanje povećanja sudijskih plata je izašlo iz okvira osnovnih postavki Zakona o sudijama i posmatrano je prilično izolovano, odnosno prebačeno je na drugi teren. Dobar broj poslanika iz skupštinske manjine je tvrdio da sudijska nezavisnost nije povezana sa povećanjem sudijskih plata, nego sa karakterom i poštenjem sudija. Tvrđili su takođe da će za narod ta nezavisnost biti više štetna ako mora da je kupuje povećanjem sudijskih plata. Vlada je pak izvršenje Zakona o sudijama i dalje uslovljavala povećanjem sudijskih plata, ne odustajući od svojih namera da se tim povećanjem stvori dovoljno prostora za stranačko prečišćavanje ne samo sudova, nego

⁶⁸⁾ Isto, 573

⁶⁹⁾ Isto, 572

preko njih i Državnog saveta, i Velike škole, i drugih državnih ustanova. Povećanjem sudijskih plata vlada je ustvari podizala položaj sudija prvostepenih i viših sudova, kao i njihovih predsednika na materijalno adekvatan položaj za one kadrove čije je smenjivanje iz tih ustanova pripremala.

Ovom prilikom, iako je reč o vrlo dugoj, bučnoj i interesantnoj debati, nije potrebno posebno se upuštati u njen tok, jer s obzirom na ono što je već rečeno, takvo razlaganje neće doprineti dubljem sagledavanju pitanja koje je vlada napredne stranke vezivala za problem sudijske nezavisnosti.

Kod donošenja Zakona o sudijama u celini, pa i kod svake njegove odredbe pojedinačno, pokazala se uslovljenost njihove konačne sadržine postojećim političkim uslovima i odnosima. Na pitanju povećanja sudijskih plata takođe. Vlada je ocenila da joj neće škoditi prilagođavanje u ovom pitanju skupštinskom raspoloženju te je delimično odstupila od prvobitno predloženih iznosa novih plata. Usaglašavanje konačnog teksta čl. 44. vlada je izvršila preko skupštinskog odbora.⁷⁰⁾ Konačno je usvojen tekst koji se vrlo malo razlikovao od predloga koji je dala odborska manjina u svom izveštaju.⁷¹⁾

VII

Dva člana »Prelaznih naređenja«, čl. 45 i 46., bila su predmet mnogo otvorenijih debata, jer je njihova sadržina to i nametala i tražila. Naime, radi se o odredbama koje treba da omoguće uvođenje u životu Zakona o sudijama, ali sa rezultatima koje vlada napredne stranke očekuje kao plodove svih njenih dotadašnjih napora na njegovom uobličavanju.

Prema čl. 45. predloga, ministar pravde je ovlašćen, da, u vremenu do stupanja na snagu ovog zakona, a u cilju dobrog sastava sudova, sadašnje sudije postavlja i na zvanja niža po rangu, ali sa platom koju imaju. Reakcije poslanika sastojale su se u pravilnom žurničanju takvih mogućnosti. Stari liberat Todor Tucaković iz Kragujevca je takvo ovlašćenje smatrao mogućnošću da se ljudi ponižavaju.⁷²⁾ Poslanik Milan Đurić je pristajao da se nesposobne sudije stave u penziju, da se one sudije koje greše predadu sudovima, ali ne i da se neko dovede u položaj da »se stavlja pod ruku onom čoveku, kome je on bio pretpostavljen.«⁷³⁾ Na to je ministar pravde Milan Piroćanac rekao: »To je, gospodo, poznata stvar, da kad se preustrojava nešto u državi, da tada niko od činovnika nema pravo na isto zvanje, već samo na platu.«⁷⁴⁾ Poslanici iz skupštinske većine su svoje stranačko pravo branili i primerima iz prakse predašnjih vlada, naročito liberala. Predlog je usvojen većinom glasova.

⁷⁰⁾ Isto, 690

⁷¹⁾ Isto, 691

⁷²⁾ Isto, 692

⁷³⁾ Isto, 693

⁷⁴⁾ Isto

Isti problemi postavili su se i kod predloga čl. 46., kojim je vlada tražila da joj skupština za penzionisanje u sudskoj struci odobri sumu od 100.000 dinara. Ministar pravde je stupanje na snagu Zakona o sudijama uslovljavao odobrenjem ove sume, jer bi se u protivnom od njega imala veća šteta nego korist. To je bilo tačno: u političkoj razdrobljenosti u Srbiji, za naprednu stranku uvođenje sudijske nezavisnosti značilo je nešto samo u meri u kojoj bi položaj nezavisnih sudija zauzeli njeni članovi. Zato je ona htela da najpre na položaje sudija dovede naprednjake, pa tek onda uvede u život Zakon o sudijama, prema kome će oni dobiti nezavistan položaj. Radi ostvarenja takvih planova, skupština treba da odobri vladi iznos od 100.000 za penzionisanje sudija. U protivnom, stalnost i nepokretnost postigle bi postojeće sudije, po političkoj pripadnosti pretežno liberali.

Protivnici vladinog predloga čl. 46 su i ovde izneli vrlo jake argumente protiv predloga: sva ministarstva ukupno traže 40.000 dinara za penzionisanje po svim strukama državne uprave, a ministarstvo pravde samo traži 100.000; ovu sumu ne treba odmah odobriti, nego tek posle razmatranja budžeta, kada se bude imala ukupna slika svih prihoda i rashoda; ne treba celu sumu odobriti, nego samo jedan njen deo; ova suma će se provlačiti i svake sledeće godine, jer će ti ljudi penziju vući do kraja života, pa će to biti stalno opterećenje budžeta; to je loš presedan, jer će od sada svaka nova vlada tražiti istu sumu za penzionisanje, pozivajući se na ovu odluku skupštine, i dr. No, i ovom prilikom nisu odlučivali argumenti i njihova osnovnost. Odnosno, ovde su oni to najmanje mogli, jer je vlada od svoje skupštinske većine tražila odobrenje materijalnih uslova za ostvarenje čisto partijskog interesa, dakle i interesa te skupštinske većine. To je u svojoj reči najbolje objasnio ministar pravde. »Sastav sudija« mora se sada, pre stupanja na snagu Zakona o sudijama, prečistiti, jer kasnije ministar ne može staviti sudiju u penziju, nego samo kasacioni sud, i to prema uslovima koji su ovim zakonom predviđeni, s obzirom na stalnost i nepokretnost sudija. Zbog toga ne bi »bilo mudro da ovaj zakon o nezavisnosti sudija zateče ovako celokupno stanje, kao što je sad«, nužne su neke popravke, »da se ne bi ovaj zakon ne samo izigrao, nego da se ne bi na zlo okrenuo«. ⁷⁵⁾ Skupština je razumela šta ministar podrazumeva pod zlom: sudove sastavljene pretežno od liberala i usvajanjem predložene sume omogućila njihovo blagovremeno prečišćavanje.

Tako je napredna stranka, pored vlade i skupštine, dobila i sudski aparat istog stranačkog sastava. I — što je značajnije — nove sudije, po političkoj prirodosti naprednjaci, dobili su stalnost i nepokretnost, koje su im u sklopu sudijske nezavisnosti obezbeđivale istovetan položaj i u uslovima dolaska koje druge struke na upravu zemlje. To je bilo obezbeđenje stranačkog interesa ne samo za sadašnjost, nego i za budućnost, u uslovima sve oštrijih stranačkih borbi u Srbiji XIX veka.

⁷⁵⁾ Stenografske beleške narodne skupštine 1880/81, 697

LA LOI RELATIVE AUX JUGES DE L'ANNÉE 1881

— Deuxième partie —

— R é s u m é —

Le gouvernement du parti progressiste, formé après la victoire électorale de l'opposition unifiée sur les libéraux, en réalisant l'ancien programme commun de la politique intérieure, a adopté dès le 9 février 1881 la Loi relative aux juges. Par la loi est développé plus amplement le principe proclamé par la Constitution des régents de l'indépendance judiciaire, c'est-à-dire de l'indépendance des juges dans un sens plus restreint, mais avec les limitations qui s'étaient imposées au gouvernement du parti progressiste en tant qu'impératif de la réalisation de la réorganisation de parti de l'appareil judiciaire, eu égard que tout l'appareil d'Etat, donc l'appareil judiciaire de même était, jusqu'au changement au sommet le 19 octobre 1880, composé de libéraux.

La deuxième partie de l'étude „Loi relative aux juges de l'année 1881” contient l'analyse des débats dans les détails. L'attention est attirée au moyen de la formation définitive de certains articles sur les dispositions par lesquelles le gouvernement a voulu assurer les cadres et les instrument pour l'introduction de ses partisans, qui ont les mêmes opinions, dans les tribunaux, et qui dans leur essence signifiaient la limitation du principe de l'indépendance des juges. C'est pourquoi, eu égard à la composition de l'assemblée, les députés de la minorité parlementaire se sont opposés à ces dispositions.

En particulier étaient contestables les dispositions relatives à l'élection des professeurs de la Faculté de droit de la Haute Ecole et des avocats aux postes de présidents des tribunaux de première instance et de conseillers à la Cour d'appel, le droit du ministre de la justice de nommer les juges des tribunaux de première instance, d'augmenter les traitements des juges, le mode d'élection des présidents des tribunaux de première instance et des conseillers et du président de la Cour d'appel et dans le Dispositions transitoires”, les prescriptions relatives au droit du ministre de pouvoir nommer les juges en fonction à des postes d'un rang moins élevé, ainsi que la somme qui est mise à la disposition du ministre pour les besoins de la mise à la retraite des juges non-qualifiés — libéraux exerçaient cette fonction jusqu'à cette époque et les remplacer par des juges qualifiés — progressistes.

Dans les débats sur les détails il s'est avéré que l'attitude à l'égard du principe de l'indépendance des juges et son application conséquente ou inconséquente au moyen de la Loi relative aux juges est l'expression de la position politique du gouvernement, c'est-à-dire de la majorité et de la minorité parlementaire. Le gouvernement du parti progressiste, avec le concours de la majorité parlementaire, a réussi en adoptant cette loi d'assurer la même composition de parti des tribunaux, et par ce procédé à violer le principe de l'indépendance des juges. Contre un tel procédé, pour toute disposition par laquelle était établie la limitation, se sont prononcés les députés de la minorité parlementaire. Sur cette question, à l'occasion de l'adoption de la Loi relative aux juges, s'est développée concrètement la scission dans les rangs de l'ancienne opposition radicale-progressiste unie au régime à la tête duquel se trouvaient les libéraux.

